

День пам'яті
жертв політичних
репресій

*Історико-
бібліографічний
дайджест-
показчик*

Пам'ять заради життя
*Репресії на Чернігівщині
(1930-ті-50-і роки 20
століття)*

Чернігів-2020

Департамент культури і туризму, національностей
та релігій Чернігівської облдержадміністрації
КЗ «Чернігівська обласна бібліотека для дітей»

Обереги пам'яті

Пам'ять заради життя
*Репресії на Чернігівщині (1930-ті-50-і роки
20 століття)*

Історико-бібліографічний дайджест-показчик

Випуск 4

Чернігів-2020

УДК 016:087.5

Укладачка Л. Казакова

Редактор Г. Вечерська

Відповідальна за випуск Т. Клюй

Пам'ять заради життя: Репресії на Чернігівщині
(1930-ті-50-і роки 20 століття): Історико-
бібліографічний дайджест-показчик /
Чернігівська обласна бібліотека для дітей ; уклад.
Л. Казакова. – Вип. 4. - Чернігів, 2020. – 22 с.

Четвертий випуск видавничої серії «Обереги пам'яті» присвячений одній із трагічних сторінок в історії нашої країни – політичним репресіям на Чернігівщині.

*Тож ревно помолімося за всіх,
Кого сувора доля не пригорне,
Хто не зазна ні радості, ні втіх,
За всіх, кого нещадно чавлять жорна,
Кому завмер у горлі криком сміх,
Чий неясні дні, як ночі, чорні.
Ти, Боже, їх у темряві не кинь,
Благослови їм шлях серед пустинь.*
Ю. Клен

Історія України захоплює кожного своїми подіями, народ напрочуд оригінальний, земля прекрасна. Найприкріше, коли ми, українці, ще й зараз самі не знаємо історії або ж розуміємо її неправильно. Викривлену, неправдиву картину нашого минулого малювали часто і чужі, і «свої» нечесні вчені. Ще більше славних імен і подій намагалися назавжди приховати, щоб їх люди цілком забули. Найбільше ж боялися чужинці та їх прислужники, які прагнули забезпечити собі вічне панування над Україною, щоб наші діти та молодь не знали правдивої історії, не захоплювалися

волелюбністю своїх предків, а відтак не домагалися звільнення рідної землі від всяких окупантів.

Наша історія досить складна і важка. Історія України – це боротьба її народу за волю і свободу. Впродовж багатьох століть українці виборювали своє право на власну державу. Найбільш страшним для українського народу є ХХ століття. Саме у 30-х роках ХХ століття відбувались страшні події, які, до речі, ніколи не виникали у інших країнах.

Глибокий слід в історичній пам'яті залишили масові політичні репресії радянської доби, яких зазнали представники усіх верств населення України. Було обірвано і спотворено життя сотень тисяч наших співвітчизників, розстріляних і закатованих у в'язницях і таборах

ГУЛАГу, численних спец поселеннях. Значних людських втрат у цей час зазнала і Чернігівщина.

Скульптурна композиція з ведмедицею і ведмежатами неподалік Чернігова на гомельській трасі відома багатьом. А трохи далі – 1051 кілометр...

Тут, у лісі, у 30-ті роки стояв білий будиночок, проживали в ньому сім'ї О. Заворотного і Т. Леуса – робітників-ремонтників, які обслуговували всю ділянку гомельської клінкерної дороги. В 1937 році їх швидко і несподівано виселили.

Невдовзі навколо будиночка виріс височезний, більше двох метрів паркан, без жодної щілини, з'явилась охорона. Не стало будиночку і паркану лише в роки війни, на тому місці тепер лісова галявина, але невідомий об'єкт на 1051 кілометрі до сьогодні залишався таємницею.

Згадали про нього у 90-ті роки, коли настав час сказати сувору правду про сталінські репресії. Виявлені Куропати під Мінськом, Биковня біля Києва. У Чернігові сліди вивели на урочище поблизу Халявина.

За свідченнями колишнього мешканця білого будиночка Леуса, у дворі він бачив цистерни з пальним, багато дров. К. Шудра розказувала, що охороняли ці об'єкти військові, бачили як туди заїздили «чорні ворони», люди казали, що діється там недобре. Н. Заворотна згадала слова Мирона Корогора із села Роїще: «Якось вночі зіпсувалась автомашина поблизу «об'єкта», водій усував поламку, а я заглянув у кузов, де побачив багато побитих людей».

Ветеран війни М. Лугін з Чернігова повідомив про колишнього водія обласного управління НКВС І. Ільченка. Останній

розповідав, що його зобов'язували підганяти вантажну автомашину до одного із під'їздів управління, не залишати кабіни, але він чув, як у кузов скидають людські трупи. Не виходив водій з кабіни і на території «білого будиночка» - автомашину розвантажували без нього. Доводилось робити по дві-три ходки за ніч. Об'єкт імітувався під склад із пальним. За даними свідків, відомо, що розстрілювали репресованих у Чернігові, а під Халявин вивозили вже трупи, де їх спалювали. В цьому районі також виявлено сліди вапна, яке, як відомо, безслідно роз'їдає кістки. Страшна і жорстока таємниця 1051-го кілометра...

У 1937–1938 роках у Чернігівській області за ухвалами позасудових «трійки» та «двійки» репресовано 9181 людину, з них: розстріляно 4852 людини, ув'язнено 3966 людей, направлено на дослідження справи 363 заарештованих осіб.

Показово, що 9 серпня 1937 року на першому засіданні «трійки» в Чернігівській області в складі першого секретаря обкому Компартії України Маркитана, начальника Управління НКВС по Чернігівській області Корнева, прокурора області Склярського було розглянуто список «ворогів народу» з 26 осіб. «Трійка» ухвалила розстріляти 20 чоловік, справи на 6 осіб відправити на дослідження. До речі, вже 29 серпня цього ж року вже Маркитана було заарештовано як «ворога народу», в наступному році – його наступника Михайлова, який теж був у складі «трійці». Співвідношення між числом розстрілів і ув'язненням репресованих під час «Великого терору» на Чернігівщині показує кровожерливість режиму та його виконавців. Доля 363 осіб, справи яких відправлено на дослідження, невідома. Одночасно впродовж цих

двох років продовжувалися репресії за судовою, «законною» схемою і тому число жертв репресій набагато більша. Так, тільки у 1937 році в Чернігівській області було репресовано понад 9,5 тис. громадян.

З репресіями на Чернігівщині пов'язані прізвища працівників Чернігівського НКВС: Петухова, Кузнецова, Тейтеля та багатьох інших катів українського народу.

Після звільнення Чернігівщини у вересні 1943 року від фашистських окупантів одним з головних завдань органів більшовицької влади було виявлення зрадників, «німецьких прислужників» та «контрреволюційних елементів». Особливо загрозові для сталінського режиму на визволених територіях були поширювані членами націоналістичних організацій ідеї та гасла самостійної та незалежної

української держави. Тому із відновленням радянських владних структур органи державної безпеки негайно розпочали затяту боротьбу із «українським буржуазним націоналізмом». Так, в Ічнянському районі були зафіксовані факти націоналістичної агітації, спроби залучення місцевого населення до збройної боротьби проти радянської влади, поширення листівок. Для ліквідації націоналістичних груп були мобілізовані оперативники відділу контррозвідки «Смерш» Київського військового округу.

Політичні переслідування другої половини 1940-х — початку 1950-х рр. стали останньою репресивною кампанією, організованою і проведеною за дорученням Й. Сталіна.

Важливим завданням партійно-державного апарату Чернігівської області стало дотримання жорсткого ідеологічного контролю за

формуванням світогляду пересічного громадянина. Репресії торкнулися всіх сфер культурного, ідеологічного духовного життя Чернігівщини.

Про тотальний контроль за творчістю чернігівських митців свідчив той факт, що репертуарний план театрів області на перше півріччя 1947 року обговорювався на нарадах творчих колективів, обов'язково погоджувався у відділі пропаганди і агітації Чернігівського обкому партії і затверджувався Комітетом у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР.

Чернігівський обком КП(б)У постійно вимагав проводити перевірки бібліотечних фондів. Це пов'язувалося із перманентними арештами представників наукової та творчої інтелігенції. Згідно з централізованими списками забороненої літератури їхні наукові та мистецькі доробки визнавалися «політично шкідливими». Зокрема,

вилучалися книги видатних лікарів, академіків В. Виноградова, М. Вовсі. Загалом у 1952 році було вилучено з книготоргівельної та бібліотечної мережі 6 036 книг.

Здійснюючи ідеологічні чистки другої половини 1940-х — початку 1950-х рр., «тоталітарний режим культивував ворожість до гуманізму, інтелігентності та інтелігенції, розраховуючи на ненависть малоосвічених кар'єристів, піднятих режимом з соціальних низів, до незрозумілих та ворожих їм здобутків культури».

Водночас рівень освіченості тогочасної української партійної номенклатури бажав кращого. Провінційна Чернігівщина виглядала на загальнореспубліканському фоні ще гірше, поступаючись за рівнем освіти керівних кадрів «столичним» та промислово розвинутим областям:

Київській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій та ін.

На кінець 1947 р. лише 37,5 % працівників, які входили до номенклатури Чернігівського обласного комітету Компартії України, мали початкову та незакінчену середню освіту. Жодний з 4-х секретарів обкому не мав вищої освіти.

У потуранні буржуазному націоналізмові, безідейності були звинувачені молоді літератори: поети Зорка (Варва), Ігнатенко, Ленець (Прилуки), Рожалін (Чернігівський район), письменник Левін (Чернігів), викладачі Ніжинського педінституту Білан, Ісаченко, Медведська, Ліхтенфельд, Глінка, Чернігівського — Красіко, Йоффе, Прилуцького педучилища — Чернилевський, Івахненко, Іванченко, Загайко, Сап'яненко, Ніжинського технікуму механізації сільського господарства —

Момот, вчителі чернігівських шкіл Чечьоткіна, Филипенко та ін.

Цікаво, що навіть зараз точної кількості репресованих і розстріляних на Чернігівщині не має. Є тільки приблизні цифри. Це і не дивно. Перед початком Великої Вітчизняної війни, коли радянські війська, до речі теж позбавлені кращих військових командуючих у наслідок репресій відступали, багато документів, справ репресованих мешканців Чернігівщини були просто знищені.

Репресії сталінського режиму завдали відчутного удару по усьому суспільству. Була понівечена доля мільйонів людей. В атмосфері страху, наклепів, насильства виховувалось ціле покоління людей. Україна зазнала величезних демографічних втрат, був знищений цвіт її інтелігенції, зруйновано генофонд. Засобами

репресій в Україні утвердився сталінський тоталітарний режим.

Наше минуле переслідує нас і сьогодні. Але зараз, ми живемо в країні свободи і демократії, тому хочеться вірити, що ті страхи 20 сторіччя більше не повернуться в нашу країну.

Власне, історія свого народу – це не що інше, як наша біографія і біографія наших предків. І якщо ми хочемо мати уроки родоводу, уроки історії, то маємо аналізувати і розуміти минуле.

Народ мій є!

Народ мій завжди буде!

Ніхто не перекреслить мій народ!

Василь Симоненко

Рекомендуємо почитати:

1. Атрошенко Т. Відновлюючи справедливість / Атрошенко Т. // Деснянська правда. – 1990. – 17 лютого.
2. Атрошенко Т. Де місця поховання репресованих? / Атрошенко Т., Підгорний Є. // Деснянська правда. – 1989. – 18 серпня.
3. Босько М. Під Черніговом вшанували жертв сталінських репресій / Босько М. // Деснянська правда. – 2010. – 18 травня. – С. 1.
4. Відновлюючи справедливість: реабілітація необґрунтовано репресованих у 30-40 роки в

- Чернігівській області // Деснянська правда. – 1989. – 13 серпня.
5. Дзюба С. Чернігівська Бикивня: біля 1051 кілометра автодороги Чернігів-Гомель знайдено місце, де сталінські опричники ховали сліди своїх злочинів / Дзюба С. // Комсомольський гарт. – 1989. – 14 жовтня.
  6. Довга І. Чернігівці у розстрільних списках Соловків / Довга І. // Сіверянський літопис. – 2009. - № 1. – С. 67-70.
  7. Згадаймо поіменно безвинні жертви // Сіверщина. – 1996. – 78 грудня. – С. 4.
  8. Маноїленко В. 1937 рік: повість. – Чернігів: РВВ, 1995. – 114 с.
  9. Мартиролог // Комсомольський гарт. – 1989. – 24 червня.

- 10.Ніколаєв В. На 1051-му кілометрі: неподалік від села Халявин виявлене місце масових поховань жертв сталінських репресій / Ніколаєв В. // Деснянська правда. – 1989. – 22 листопада.
- 11.Реабілітовані історією. Чернігівська область. Кн..2. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2010. – 710 с.
- 12.Сапон В. Таємниця 1051-ого кілометра: «білі плями історії» / Сапон В. // Деснянська правда. – 1989. – 18 жовтня.
- 13.Список громадян м. Чернігова, безпідставно репресованих в 30-ті роки і до теперішнього часу повністю реабілітованих // Чернігівські відомості. – 1995. – 30 червня. – С. 3.

- 14.Ткаченко В. Терористичний акт чорнилом / Ткаченко В. // Чернігівські відомості. – 1991. – 20-26 грудня. – С. 6.
- 15.Шкварчук В. Репресований народ / Шкварчук В. // Сіверщина. – 1995. – 4 листопада. – С. 3.
- 16.Шкварчук В. Зашморг для поета / Шкварчук В. // Дзвін. – 1995. - № 3. – С. 133-135.

Пам'ять заради життя:
Репресії на Чернігівщині (1930-ті-50-і роки
20 століття)
(Історико-бібліографічний дайджест-показчик)

Матеріал підготувала: Л. Казакова

Редактор: Г. Вечерська

Комп'ютерна верстка: О.Ташлик

Відповідальна за випуск: Т. Ключ

Видавець:

Чернігівська обласна бібліотека для дітей

вул. Рокосовського, 22а

м. Чернігів 14032

тел..0462-95-19-45

<http://ostrovskogo.com.ua/>

E-mail: ostrovskogo@online.ua